

Van waterburcht tot wellnesscenter.

*Preventief archeologisch onderzoek
bij het kasteel van Boetfort te
Melsbroek (gem. Steenokkerzeel,
prov. Vlaams-Brabant).*

Intern VIOE-rapport 01

Rapportage:
DIRK PAUWELS

VIOE
VLAAMS INSTITUUT
voor het ONROEREND ERFGOED

Intern VIOE-rapport 01

Van waterburcht tot wellnesscenter. *Preventief archeologisch onderzoek bij het kasteel van Boetfort te Melsbroek (gem. Steenokkerzeel, prov. Vlaams-Brabant).*

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Copyright reserved. No part of this publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

© vioe, B-1210 Brussel (tenzij anders vermeld - *except stated otherwise*) - 2011.

Inhoudsopgave

1	ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	4
1.1	LOCATIE	4
1.2	ONDERZOEK	4
2	SAMENVATTING	4
3	INLEIDING.....	4
3.1	PROJECTZONE, IMPACT OP DE BODEM EN ONDERZOEKSZONE.....	4
3.2	LANDSCHAP, TOPOGRAFIE EN BODEM	5
3.3	ONDERZOEKSKADER	6
3.4	ONDERZOEKSMODALITEITEN.....	6
4	VROEGER ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK	6
5	DE ARCHEOLOGISCHE WAARDERING VAN DE PROJECTZONE.....	6
6	DE ARCHEOLOGISCHE ONDERZOEKSOPDRACHT	7
7	HET HISTORISCHE KADER.....	7
8	HET PREVENTIEF ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK VAN 2007.....	10
8.1	METHODE EN UITVOERING	10
8.2	BESCHRIJVING VAN GRONDSPOREN EN BOUWRESTEN	12
8.2.1	<i>Grondsporen</i>	12
8.2.2	<i>Steenbouw</i>	13
9	INTERPRETATIE EN SYNTHESE	15
10	CONCLUSIE.....	16
11	DEPONERING ONDERZOEKSARCHIEF	16
12	BIBLIOGRAFIE.....	16

1 Administratieve gegevens

1.1 locatie

Provincie:	Vlaams-Brabant
Gemeente:	Steenokkerzeel
Deelgemeente:	1820 Melsbroek
Kadaster:	Steenokkerzeel 2 ^{de} afd., Sie C, perceelnr. 83m
Centrumcoördinaten (GCS Lambert 1972):	X: 157.955 Y: 178.454
Gewestplan (Halle-Vilvoorde-Asse):	parkgebied
Bescherming:	als monument (DB002265): kasteeldomein Boetfort of Madoetskasteel; beschermingsbesluit van 21/05/2007
CAI:	locatienr. 2677

1.2 Onderzoek

Vergunningsnr.:	2007/159
Termijn:	05/11 – 16/11 2007
VIOE code:	ME 07 BO
Uitvoerder:	VIOE (Dirk Pauwels)
Admin. toezicht:	Agentschap R-O Vlaanderen OE (nu Ruimte & Erfgoed) (Els Patrouille)

2 Samenvatting

In 2007 voerde het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE) in het kader van de restauratie van het kasteel van Boetfort, en de daarmee gepaard gaande transformatie ervan tot wellnesscenter, een preventief archeologisch onderzoek uit in een zone van ca 36 x 13 m (468 m²) tussen het kasteel en de zgn. conciërgerie ten noorden ervan. Een verkennend archeologisch proefputtenonderzoek had uitgewezen dat de aanleg van de geplande ondergrondse vertrekken het aanwezige archeologische bodemarchief op deze plek volledig zou verstoren.

Het onderzoek, eerder te omschrijven als een archeologische registratie met enkel sonderingen dan als een volwaardige opgraving, bracht naast een aantal grondsporen van onduidelijke aard en datering ook een kelder/citerne en de funderingen van een neerhofgebouw in kalkzandsteenbrokken (zgn. Diegemse steen) aan het licht. Voor de aanleg van dit gebouw (21,60 x 6,70 m), opgetrokken over de vulling van een grote kuil (waarvan een kleine sondering drie kleine, niet nader te dateren wandscherven van handgevormd aardewerk opleverde), geldt de primitieve kadasterkaart van Bastendorff van 1812, en mogelijk zelfs de Kabinetskaart van graaf Ferraris van 1771-1775, als *terminus ante quem*. De afbraak ervan is te dateren tussen ten vroegste 1812 en ten laatste 1850, wanneer een kadastrale opmetingsschets de afbraak ervan registreert.

3 Inleiding

3.1 Projectzone, impact op de bodem en onderzoekszone

De projectzone is het huidige ommuurde domein van het kasteel van Boetfort, onder de namen van voormalige eigenaars ook gekend als kasteel Madoets of kasteel Dereine (Fig. 1). Het domein ligt in een vierhoek omschreven door de Sellaertstraat aan de zuidzijde, de Gillijnstraat aan de noord- en oostzijde, en de Oudstrijderslaan in het westen. Een deel van het domein aan de Sellaertstraat viel begin 2000 ten prooi aan een woonverkaveling langsheen de nieuw aangelegde en toepasselijk genaamde Kasteel van Boetsfortstraat.

De geplande inrichting van een wellnesscomplex in het kasteel en op het domein behelsde, naast een grondige renovatie van de gebouwen, ook een aantal bodemingrepen die het bodemarchief over een oppervlakte van ca 540 m² zou aantasten. Behalve een nieuwbouw in het verlengde van de conciërgerie, een langgerekt gebouw parallel met en tegen de Gillijnstraat ten noordoosten van het kasteel, en de aanleg van een aantal zwembaden, omvatten de inrichtingsplannen ook een onderaardse gang met vertrekken tussen

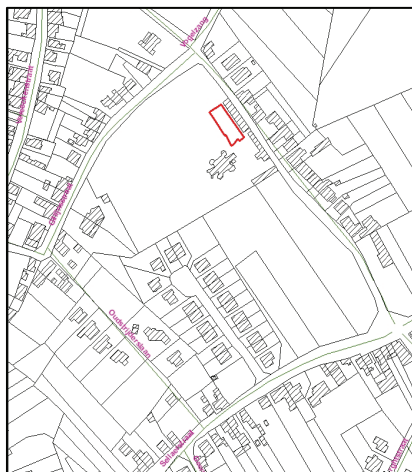

Fig. 1: Kadasterkaart met aanduiding van de VIOE-onderzoekszone van 2007 (rood); © AGIV

Melsbroek ligt op de overgang tussen twee ecodistricten, elk onderdeel van een ecoregio, m.n. het Brabants lemig heuveldistrict (deel van de ecoregio zuidoostelijke heuvelzone) in het zuiden en het Vochtig-Beneden-Dijledistrict (deel van de ecoregio Midden-Vlaamse overgangsgebieden) in het noorden. Bij Melsbroek markeert het Floordambos ongeveer de overgang tussen beide regio's en districten: het laaggelegen Beneden-Dijledistrict (5-30 m TAW) wordt gekenmerkt door een vlak reliëf met in hoofdzaak zandlemige bodems op Tertiaire zand- en kleipakketten; het lemig heuveldistrict bezit een geprononceerder reliëf (30-140 m TAW) met (zacht)golvende plateaus gescheiden door rivieren en droogdalen. De holocene leembodems zijn hier minder zwaar dan in Haspengouw doordat de bijmenging meer zand en minder klei bevat. Dit zand is afkomstig uit de diverse, onderliggende Tertiaire zandlagen: voor Melsbroek verwijst de geologische kaart naar de Formatie van Brussel, bestaande uit schelp/kalkhoudend fijn zand met kiezel- en kalksteenbanken (Sevenant *et al.* 2002).

De bodemkaart (Fig. 2) geeft aan dat de onderzoekszone in een areaal van zgn OB-bodems (bebouwde zone) ligt, maar het blijkt duidelijk dat het kasteeldomein gevat is tussen twee kleine Lca-zones (een matig droge zandleembodem met textuur B-horizont) die deel uitmaken van een groot sLAX(o) complex (zeer droge tot matig natte zandleembodems met een onbepaald profiel). Wij mogen dan ook veronderstellen dat ook de bodems in het kasteeldomein als Lca te karakteriseren zijn. De netvernoemde onbepaalde profielontwikkeling wijst hier op gronden waarvan de horizonten zijn verstoord door de ontginning van kalkzandsteen (de zgn. steen van Diegem; zie Dreesen *et al.* 2003): voor de extractie van stenen werd de holocene bodem afgegraven, tijdelijk verplaatst en daarna vermengd teruggezet, met een wijziging van de oorspronkelijke profielkenmerken tot gevolg.

De gemeente Melsbroek ligt sinds de 20ste eeuw geprangd tussen de Nationale Luchthaven in het zuiden en de E19 autosnelweg in het oosten. De oude dorpskern, waar de Traweel en de Lopende Beek ontspringen, wordt in het noorden begrensd door het reeds vermelde Floordambos. Verbesselt beschrijft de 18de eeuwse dorpskern als 'de doorgangspoort tussen het hertogelijke Zaventerloo-bosgebied en de Perkse bossen. Het Saventer-Loo was een bebost gebied tussen Diegem, Steenokkerzeel en Zaventem en was één van de jachtgebieden van de hertogen van Brabant (zie voor de afbakening ervan de Kabinetskaart van graaf

het kasteel en de vernoemde conciërgerie. De aanleg van dit ondergrondse niveau betekende een afgraving tot een diepte van ca -3m onder het huidige loopvlak, met als resultaat de volledige vernietiging van het archeologische bodemarchief. Het verkennend proefsleuvenonderzoek uitgevoerd in het kader van het bouwdoossier had immers ondertussen aangetoond dat het aanwezige bodemarchief in deze zone tot maximaal 1,90 m onder maaiveld reikte (Deville 2007). Vermits de renovatiewerken aan de gebouwen al aan de gang waren op het tijdstip van het archeologisch onderzoek, diende bij de locatie van de onderzoekszone rekening te worden gehouden met praktische beperkingen inherent aan de werflogistiek (bedieningswegen voor de aan/afvoer van (afval)materiaal en materiaalstallingen). Parallel aan de voorgevel van de conciërgerie werd een werkput van 36 x 13 m aangelegd, waarbij uit stabiliteitsoverwegingen werd geopteerd om een ca 2 m brede buffer te voorzien tussen de oostelijke werkputrand en de conciërgerie.

3.2 Landschap, topografie en bodem

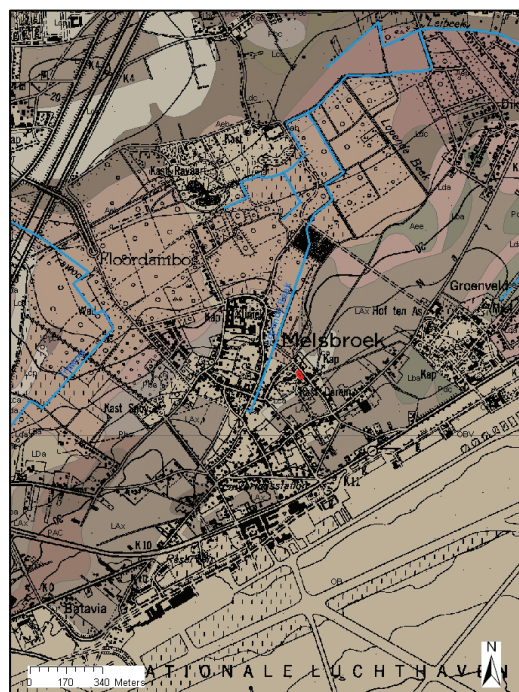

Fig. 2: topografische kaart met aanduiding van de bodemcomplexen (rood: locatie onderzoekszone); © AGIV

Ferraris, kaart 93: 'Cortenbergh') vooraleer het in de 19de en 20ste eeuw werd verkaveld en uiteindelijk gedeeltelijk werd getransformeerd tot de Nationale Luchthaven. De Perkse bossen maken deel uit van een zuidwest-noordoostelijke bosgordel van Vilvoorde tot Kampenhout (Verbesselt 1972; Wyckaert 1990). Verbesselt onderscheidt in de dorpskom twee chronologisch gedifferentieerde kernen: de oudste, pre-karolingische U-vormige kern nabij de kerk (onmiddellijk ten noordwesten van het kasteel van Boetfort), die volledig aansluit bij de bossen, en een jongere middeleeuwse 'wegenkruispuntkern' bij de Sellaert- en Van Asschestraat. De U-vorm is voor Verbesselt, die uitgebreid ingaat op de etymologie van Melsbroek - niets anders dan de locatie van een middeleeuws hof/*castrum* op een doorgang tussen de twee bovengenoemde bosarealen (Verbesselt 1972).

3.3 Onderzoekskader

Het archeologisch onderzoek in 2007 was niet ingeschakeld niet in een duidelijk omschreven onderzoekskader, maar werd destijds in eerste instantie uitgevoerd met het oog op primaire kennisvergaring m.b.t. het kasteel en zijn neerhof. Het onderzoek kon eventueel een eerste licht werpen op het ontstaan en/of de vroegste geschiedenis van het kasteeldomein als een motte.

3.4 Onderzoeksmodaliteiten

Het terreinonderzoek werd bekostigd door bvba Atlantis, uitgevoerd door de VIOE-ploeg Vlaams-Brabant (1 erfgoedonderzoeker en 3 opgraver/vondstverwerwerkers) en administratief omkaderd door het Agentschap Ruimte & Erfgoed (toen R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed), dat voor het terreinwerk een termijn van 10 werkdagen had voorzien.

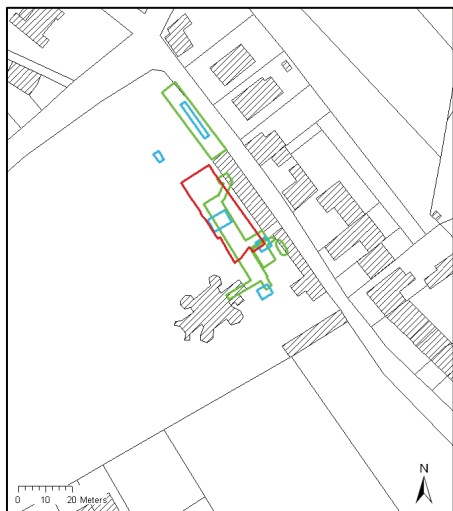

Fig. 3: kadasterkaart met de locatie van de bodemingrepen (groen), de proefputten door Condor Archaeological Research (blauw) en de onderzoekszone van het VIOE (rood). © AGIV

4 Vroeger archeologisch onderzoek

Voor zover bekend is er tot dusver slechts eenmaal archeologisch onderzoek uitgevoerd op het kasteeldomein, m.n. in het kader van het restauratiedossier voor het kasteel. In 2007 verkende Condor Archaeological Research in opdracht van Ruimte & Erfgoed d.m.v. proefputten de zone tussen de zuidoostelijke hoektoren van het kasteel en de conciërgerie (Deville 2007). Opzet was een antwoord te formuleren op de volgende onderzoeksvragen:

- zijn er archeologische waarden aanwezig, en wat is hun omvang, aard en datering?,
- op welke diepte bevinden zij zich en worden zij bedreigd door de geplande bodemingreep?

Hiertoe werden vijf putten met een variabele omvang aangelegd: put 1 tot 4 lagen rondom het conciërgegebouw, put 5 werd bij de noordoosthoek van de 18de eeuwse aanbouw aan de oostgevel van het kasteel gegraven (Fig. 3). De totale onderzochte oppervlakte bedroeg 98,11 m² (sleuf 1 = 5,61 m², sleuf 2 = 25,5 m², sleuf 3 = 35

m², sleuf 4 = 16m², sleuf 5 = 16m²).

5 De archeologische waardering van de projectzone

Zoals geformuleerd in het rapport van Condor werd aan het domein een hoge archeologische verwachting toegekend voor de zone vlakbij het kasteel en de bijgebouwen, een lage verwachting voor het kasteelpark. Het proefsleuvenonderzoek wees in eerstgenoemde zone op de aanwezigheid van een archeologisch bodemarchief *in situ* maar spreekt zich niet expliciet uit over de waardering ervan. Concrete aanbevelingen worden niet geformuleerd. De beperkte omvang van de kijkputten werkte ook niet bevorderlijk voor een éénduidige interpretatie van de geregistreerde sporen.

Deze bevindingen vormden voor het Agentschap Ruimte & Erfgoed (toen R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed) niettemin voldoende grond om een preventief archeologisch vervolgonderzoek van de bedreigde zone te adviseren.

6 De archeologische onderzoeksoopdracht

N.a.v. de resultaten van het verkennend proefsleuvenonderzoek werd het VIOE door het bovenvernoemde agentschap gecontacteerd om het vervolgonderzoek in een welomschreven zone op het kasteeldomein op zich te nemen. De onderzoeksoopdracht behelsde de documentatie van het door de geplande bodemingrepen bedreigde archeologische bodemarchief (bewaring *ex situ*).

7 Het historische kader

De geschiedenis van het kasteeldomein (Cosyn 1924; Lauwers 1983; Deneef *et al.* 2008) is aan de hand van de beschikbare literatuur op te splitsen in twee grote periodes, met de familie Madoets, die het domein verwerft in 1594, als scharnierpunt.

Voor de 'pre-Madoets periode' is de informatie zeer beperkt: wij weten enkel dat op deze locatie vóór 1587, als het domein overgaat van Jean Thieleman naar Jacques Han(n)ibal, het Hof van Boetfort of Boitsvoert lag en dat dit hof in een bouwvallige toestand verkeerde. In zijn behandeling van de naamgeving van Melsbroek, de correlatie met een middeleeuws *castrum* en het ontstaan van de parochie komt het Boetfortdomein, dat ten zuidoosten van de oudste kern ligt, nauwelijks aan bod bij Verbesselt: hij beschrijft het kasteel zoals het figureert op de kaart van de Abdij van 't Park van 1653 enkel als 'de omwalde motte van Bootsfort met drie torens en middentoren' (1972, onderschrift bij de afbeelding tussen p. 120-121). Over de oorsprong ervan tasten wij volledig in het duister.

Fig. 4: het kasteel van Boetfort, uittreksel uit het kaartboek van de Abdij van 't Park (uit Van Ermen *et al.* 2000)

Met de familie Madoets, die in de persoon van Hendrik Madoets na jaren van verwaarlozing in 1610 het – later nog grondig herwerkte – kasteel laat (ver)bouwen, stappen wij in het tweede, beter gekende deel van de (bouw)geschiedenis van het domein. De jaarankers in de zuidgevel van het kasteel tonen aan dat Hendrik dit werk in 1610 kon afronden. Vanaf dit ogenblik wordt het kasteel aangeduid als kasteel Madoets.

Voor de eerste afbeelding van het kasteel moeten wij nog een 40tal jaar na Madoets' restauratie wachten: in het kaartboek van de Abdij van 't Park wordt Bootsfort in 1653 voorgesteld als een vierkant kasteel met 4 ronde hoektorens – *contra* Verbesselts beschrijving (zie hoger) – en omgeven door een slotgracht. Het kasteel blijkt opgetrokken in een bleke steensoort, klaarblijkelijk kalkzandsteen of zgn. Diegemse steen (Van Ermen *et al.*, 2000, fol. 267, pp 212-213).

De vermelding van het jaar 1663 op een aantal negblokken van een venster in de zuidgevel wijst erop dat ook de nakomelingen van Hendrik Madoets nog werken laten uitvoeren aan het kasteel. In 1724 of 1728, beide data duiken op in de literatuur, eindigt het eigenaarschap van de Madoets: het als 'Speelhuys' te koop aangeboden kasteel komt voor relatief korte tijd in handen van de graaf van Tirimont, heer van Gaasbeek.

Pas voor de jaren 1760-1775, nadat het kasteel al in 1748 eigendom is geworden van Henri Hospies, krijgen wij informatie over ver- en nieuwbouwwerken. Wat het kasteelgebouw zelf betreft, wordt in één van de hoektorens een kapel ingericht en wordt in 1773 tegen de oostgevel een uitspringende aanbouw met fronton gerealiseerd. Net ten zuidoosten van het kasteel en haaks op de Gillijnstraat wordt in 1767 (cartouche in het fronton) de poorttoren met koetshuisvleugels opgetrokken. Dit poortgebouw figureert op de kaart van Ferraris (1771-1775) (Fig. 5), die ook duidelijk weergeeft dat het kasteel door middel van een slotgracht is afgescheiden van de bijgebouwen.

Fig. 5: het kasteel van Boetfort, uittreksel uit de Kabinetskaart (1771-1778) van graaf de Ferraris, © NGI.

kasteel in eigendom heeft, maar niet de neerhofgebouwen. Het neerhof was toen in handen van graaf Prosper O'Kelly die in/rond 1838 het kasteel zelf ook aankoopt. Hoewel kadastraal pas geregistreerd op een opmetingsschets van 1850 (Fig. 7), is het best mogelijk dat de O'Kellys onmiddellijk na de aankoop al overgingen tot de afbraak van het neerhof, met uitzondering van het 18de eeuwse poortgebouw.

Nadat Armand Steurs het kasteel in 1873 had gekocht van de familie Bonzans-Mahieux, wiens eigendom het was sinds 1850, worden in de jaren 1880-1894 nieuwe dienstgebouwen (remise, serre, volière, L-vormig berghok) opgetrokken aan de Gillijnstraat, haaks op het bestaande poortgebouw. De kern van de gebouwen zou echter teruggaan tot de 17de eeuw (De Maegd & Van Aerschot 1977). Kadastrale opmetingsschetsen voor 1881 en 1889 tonen de resultaten van deze bouwactiviteiten (Fig. 8). Uit een schets van 1878 blijkt trouwens dat de neerhofzone in de jaren tussen de afbraakwerken door de O'Kellys en de nieuwbouw door Steurs niet helemaal vrij was van bijgebouwen. De kadastrale opmetingsschets voor 1881 maakt ook duidelijk dat de gracht rond het kasteel dan al is gedempt. Vermits de gracht nog figureert op Ferraris' kaart maar schijnbaar niet meer op de primitieve kadasterkaart van

Bastendorff, moet de demping ervan gebeurd zijn tussen 1775 en 1812. Als de schoonzoon van Steurs vanaf 1908 het domein onder handen laat nemen, krijgt het niet enkel een nieuwe naam – kasteel Dereine – maar ook een heroriëntatie: in het kader van zijn zgn. historiserende restauratie, waarbij ook de zuidgevel grotendeels wordt gereconstrueerd (met behoud van de originele jaarankers), wordt de westgevel de nieuwe hoofdingang tot het kasteel, wat zich vertaalt in een uitbouw met overkragende spietorentjes (Fig. 9).

Deze herschikking wordt onderlijnd door de verschuiving van de ingang van het domein van het oude poortgebouw in de zuidoosthoek van het ommuurde domein naar een nieuwe, meer zuidwestelijk gelegen,

neo-middeleeuwse toegangspoort. Deze restauratie is de laatste, grote ingreep aan het kasteelgebouw, dat na schade tijdens de

Tweede Wereldoorlog nog wel wordt hersteld. Het kasteeldomein ondergaat nog één grote transformatie wanneer een deel ervan ten prooi valt aan een

woonverkaveling. Met de omvorming

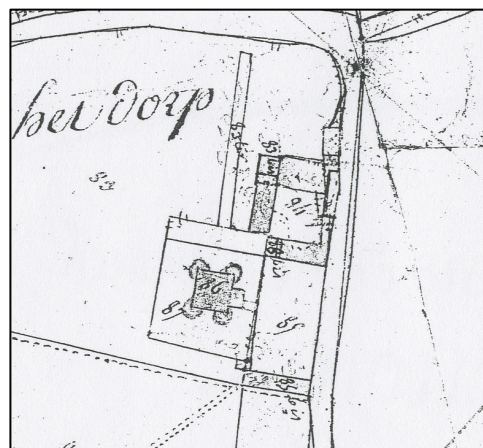

Fig. 6: het kasteel van Boetfort: uittreksel uit de primitieve kadasterkaart van Bastendorff, 1812 (Kadaster Brabant, Brussel)

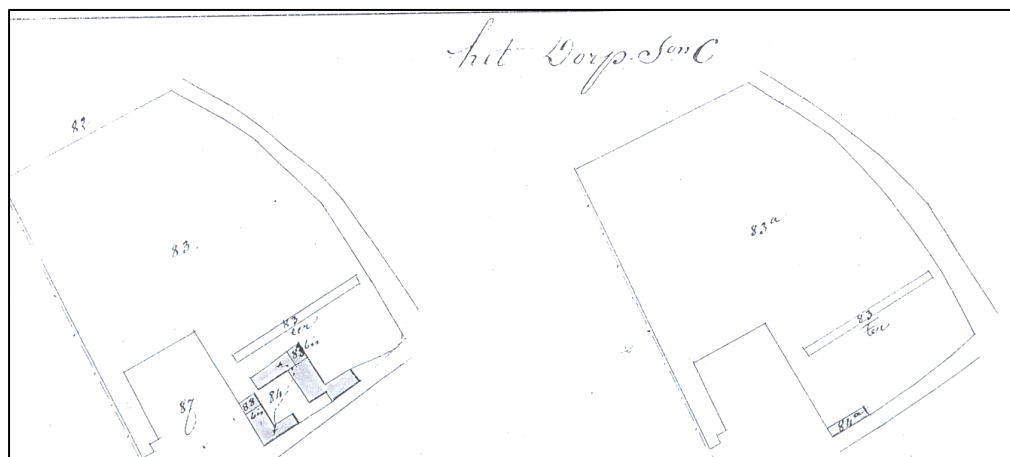

Fig. 7: het kasteel van Boetfort: transformatie van het neerhof, kadastrale opmetingsschets, 1850 (kadaster Brabant, Brussel)

van het kasteel tot wellnesscenter hebben wij de voorlopig laatste fase in de biografie van het kasteel en het domein bereikt.

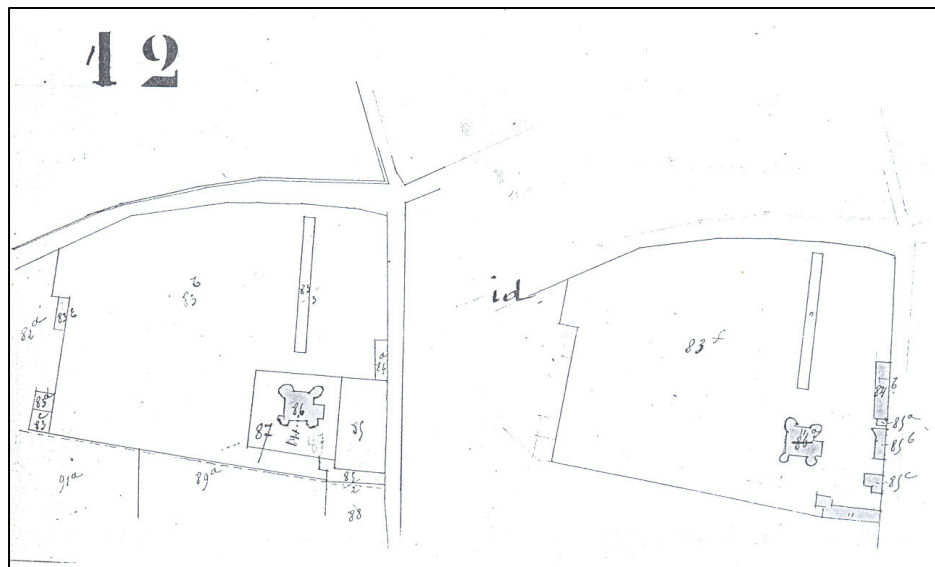

Fig. 8: het kasteel van Boetfort: nieuwe dienstgebouwen op het neerhof, kadastrale opmetingsschetsen 1881 en 1889 (kadaster Brabant, Brussel)

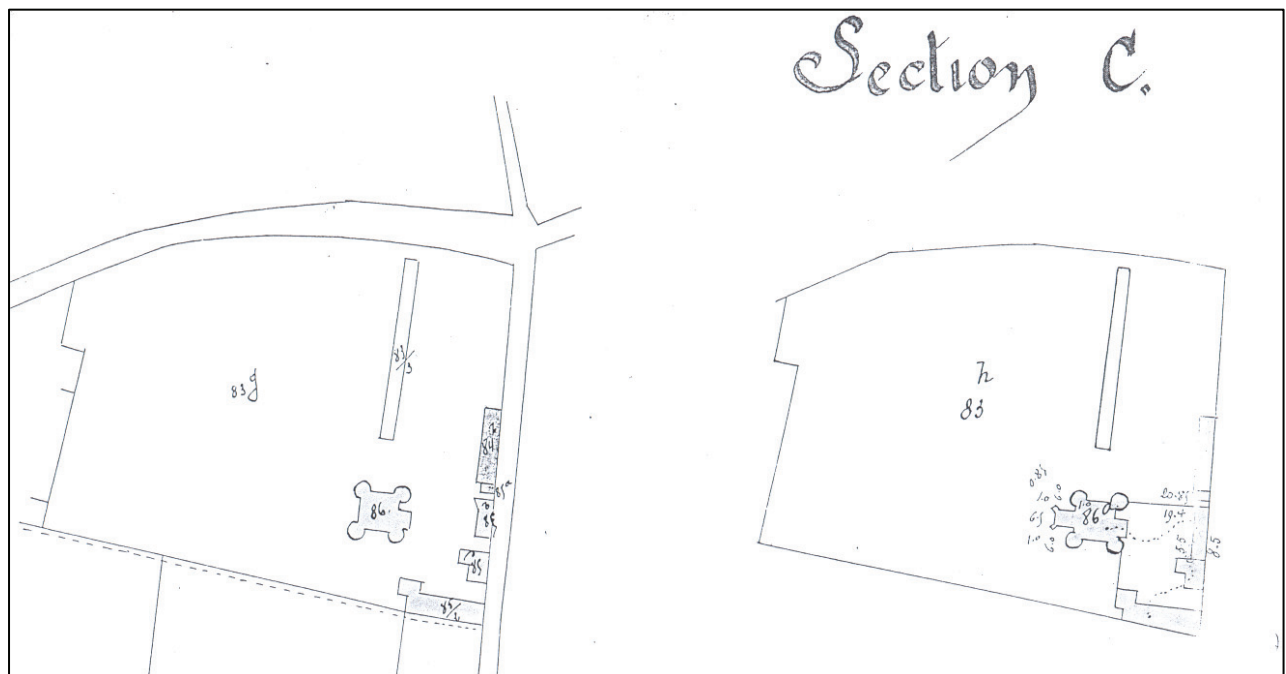
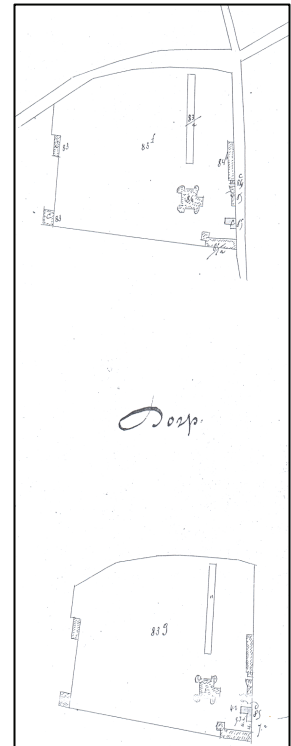

Fig. 9: het kasteel van Boetfort: heroriëntatie van het kasteel met nieuwe ingang in de westgevel, kadastrale opmetingsschets 1909 (kadaster Brabant, Brussel)

8 Het preventief archeologisch onderzoek van 2007

8.1 Methode en uitvoering

Het archeologische werkvlak werd machinaal aangelegd op een niveau waarop de archeologische sporen leesbaar werden. Hiertoe werd een stortpakket van variabele dikte afgegraven: globaal helde het opgravingsvlak af van zuid naar noord (van 23,25 naar 22,33 m TAW) en van oost naar west (van 23,15 naar 22,45 m TAW). De werkput werd door de VIOE-topograaf ingemeten, funderingen en grondsporen werden horizontaal en vertikaal geregistreerd op basis van een lokaal meetsysteem verankerd aan het kasteel en de bijgebouwen. Voor de verticale registratie werd gebruik gemaakt van het referentiepunt dat ook voor het verkennend proefputtenonderzoek werd gebruikt (24,30 m TAW). De veldtekeningen (plannen en doorsneden) werden opgemaakt op schaal 1/20. Door de talrijke onderbrekingen in het terreinwerk vanwege de slechte weersomstandigheden konden slechts een beperkt aantal sporen worden doorsneden en verder onderzocht. Deze sporen zijn hieronder opgelijst (tabel 1)

Tabel 1: overzicht van de onderzochte sporen (voor foto's: zie bijlage 1)

werkput	vlak	spoonnr	inventnr	spoorbeschrijv	stratig rel	opmerkn
1	0	0	0			aanleg
1	1	1	6	onregelm spoor (max. diam. 900 cm), komv profiel, dogr-zw vulling	onder sp13, drsn dr funderingen	
1	1	1	8			grondmonster
1	1	1	9			grondmonster
1	1	2	2	trapeziumv kuil (140x120x120x120 cm), vlakke bodem, 15 cm diep, dobr vulling, veel steenbrokjes en –gruis	nvt	grondmonster
1	1	3	1	rechth kuil (200x180 cm), vlakke bodem, 20 cm diep, grijze vulling, veel mortel en brokjes Diegemse steen	nvt	
1	1	4	3	kuil (50x40 cm), licht afgeronde bodem, 8 cm diep, dobr vulling met brokjes baksteen	nvt	
1	1	5	0	ovaalv kuil (max diam. 40 cm), komvormig profiel, gr-zw vulling	nvt	
1	1	6	0	afgeronde kuil (30 cm diam), schuine wanden en vlakke bodem, zw vulling	drsn sp15	
1	1	7	0	afgeronde kuil (max diam 60 cm), br vulling met roestkl vlekken		
1	1	8	0	onregelm kuil (max diam 80-90 cm), dogr vulling met br vlekken		
1	1	9	0	onregelm (max. 600x300 m) dobr spoor	drsn dr sp10	
1	1	10	0	rechthoekig spoor (180x min 80 cm), nst elkaar gezette blokken Diegemse steen, op dunne laag do-br zandleemgrond die kalkzandsteensubstraat afdekt	drsn dr nutsleiding, drsn spo9	
1	1	11	4	onregelm (max. 400x220 cm) dobr-zw gevlekt spoor, in kalkzandsteensubstraat	drsn dr kelder	
1	1	11	7			grondmonster
1	1	12	5	afgeronde kuil (max. diam. kuil 160 cm, kern 60 cm), komv profiel, dobr kern; beige/libr vulling op dobr pakket, in kalksteensubstraat		
1	1	13	0	onregelm spoor (max. diam. 800 cm), dogr met br vlekken	bovenop spo1, drsn dr fundern	
1	1	14	0	afgeronde kuil (max. diam. 80 cm), komv profiel, dogr-zw gevlekte vulling	drsn dr fundering 5	
1	1	15	0	onregelm kuil (max. diam. 100 cm), li-groene vulling met brokjes Diegemse steen	drsn dr spo6	

Het vondstmateriaal werd desgevallend per spoor en/of per stratigrafische context ingezameld (tabel 2). Daarnaast konden een aantal sporen niet verder worden onderzocht. Ook een zone van ca 6 x max. 2,2 m tegen de westelijke werkputrand bij fundering 1 bleef wegens wateroverlast onaangerod.

Tabel 2: overzicht van de vondsten

ME 07 BO vondstinventaris						
werkput	vlak	spoornr	inventnr	stratig rel	vondsten	opmerk
1	1	9	0	drsn dr sp10		
1	0	0	0		brz staafje, vierkante doorsnede, L=83 mm,D=2 mm	aanleg
1	1	5	0	nvt		
1	1	6	0	drsn sp15		
1	1	15	0	drsn dr spo6		
1	1	8	0			
1	1	10	0	drsn dr nutsleiding, drsn spo9		
1	1	13	0	bovenop spo1, drsn dr fundern		
1	1	14	0	drsn dr fundering 5		
1	1	7	0			
1	1	3	1	nvt	7 frgmn dakleien (220 gr), 1 frgmn pleister (32 gr), 1 frgmn steen (136 gr), 10 frgmn bouwceram (1340 gr), 4 frgmn geglaz bouwceram (1400 gr),	
1	1	2	2	nvt	7 frgmn bouwceram (346 gr); 1 bodem- en 1 wandfrgm grijs geglaz aardewerk	grondmonster
1	1	4	3	nvt	1 frgm hardsteen (170 gr); 4 frgmn bouwceram (50 gr)	
1	1	11	4	drsn dr kelder	11 frgmn bouwceram (322 gr)	
1	1	12	5		2 frgmn dierlijk bot (224 gr); 3 frgmn steen (40 gr)	
1	1	1	6	onder sp13, drsn dr funderingen	2 steenbrokken (60 gr); 3 scherven handgev besmeten aw	
1	1	11	7		151frgmn bot (3460 gr)	grondmonster
1	1	1	8			grondmonster
1	1	1	9			grondmonster

8.2 Beschrijving van grondsporen en bouwresten

8.2.1 Grondsporen

Zoals reeds vermeld waren in de werkput meer sporen aanwezig dan opgenomen in tabel 1. Het betreft een

gamma kuilen met een grote variabiliteit in vorm, omvang en vulling: zowel grote, meterslange verkleuringen in alle schakeringen van grijs en donkerbruin, al dan niet doorspekt met brokjes Diegemse steen, als kleine afgeronde of (sub)rechthoekige kuilen in gelijkaardige kleurtinten.

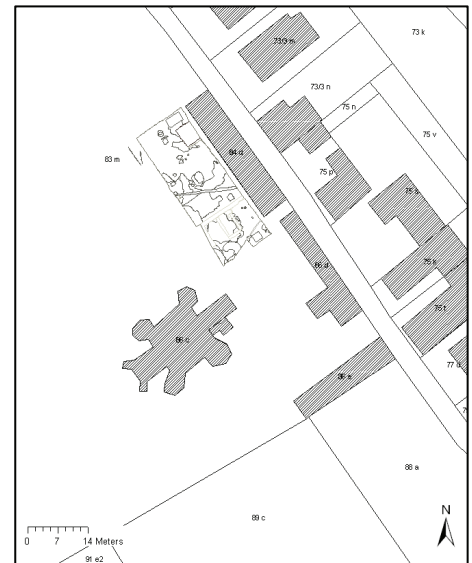
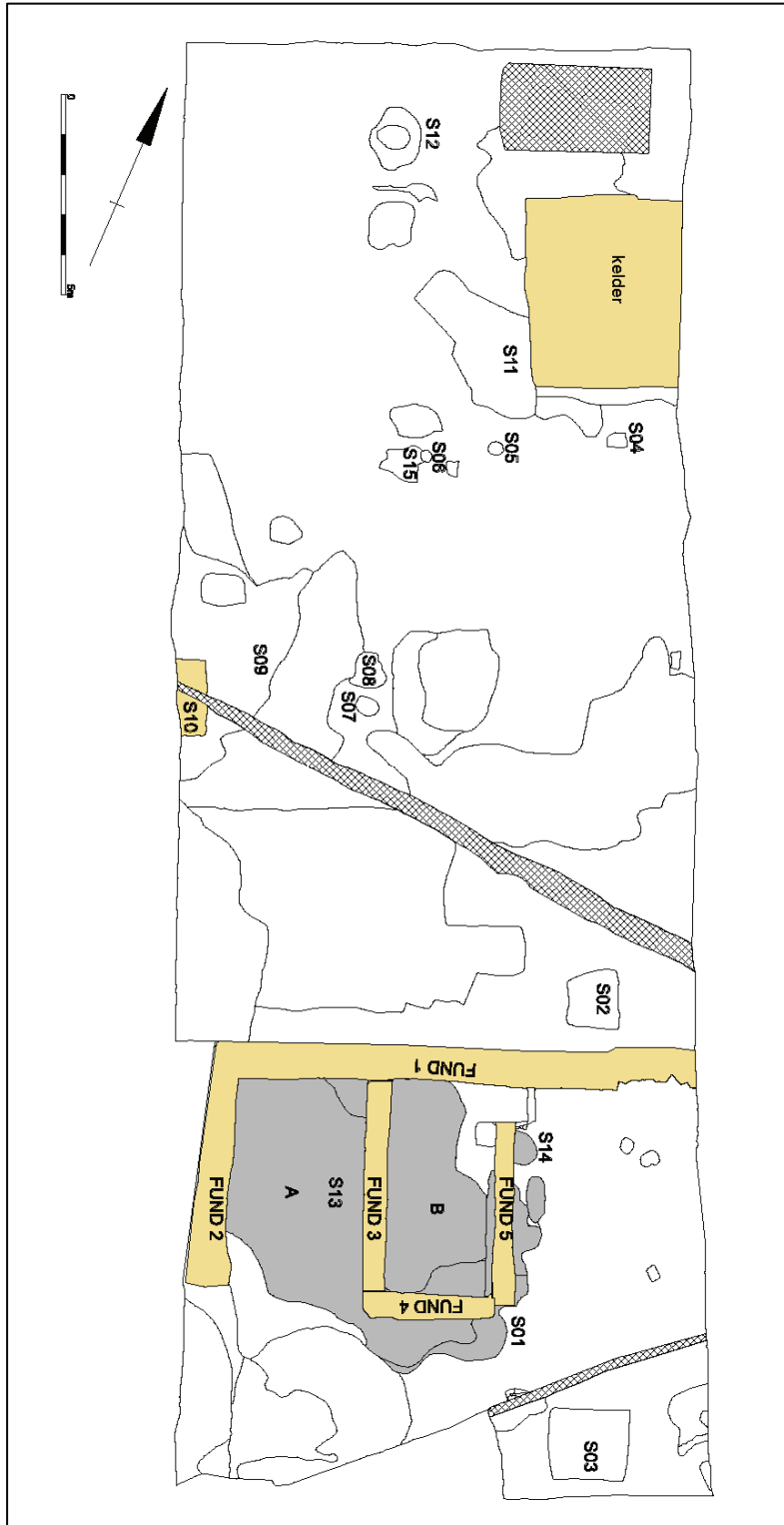

Fig. 10: locatie van de werkput en overzichtsplaan van de sporen, met aanduiding van de steenbouw (geel), de grote kuil onder het stenen gebouw (grijs) en recente verstoringen (gearceerd) (overzichtsplaan A. Dallemagne).

Het vlak van de werkput ten zuiden van fundering 1 wordt in de westelijke helft ingenomen door een grote kuil (sporen 01 en 13) die zich uitstrekt onder een stenen gebouw (zie verder), in het oostelijk deel is de ongeroerde moederbodem, hier oranje-roestkleurig zand, veel minder vergraven. (Fig. 10)

De zwarte laag (spoor 01) van de grote kuil onder de gebouwen werd gesondeerd ter hoogte van de hoek van fundering 4 en 5, toen tijdens de onvolledige opkuis van het werkvlak nog werd gedacht dat het hier enkel ging om een paalkuil (eventueel van een houten voorganger van de steenbouw), en in vertrek A over een oppervlakte van 2 x 3,2 m. Deze laag loopt door onder fundering 1 wat erop wijst dat de grote kuil zich ook ten noorden van de steenbouw uitstrekte. De omvang ervan aan deze zijde kan echter niet meer worden bepaald. Het vondstmateriaal uit deze ca 30 cm dikke laag bleef beperkt zich tot 3 kleine,

Fig. 11: sp 12 (links) en sp 11 (rechts) (foto's D. Pauwels)

reducerend gebakken wandscherven van twee individuen handgevormd aardewerk.

Ten noorden van fundering 1, m.a.w. achter de steenbouw, is de zandige moederbodem veel meer doorsneden door een grote variëteit aan sporen. Een aantal van deze sporen, met bijmenging van kleine brokjes kalkzandsteen/mortel en bouwceramiek in de vulling, kunnen misschien met de bouw/afbraak van gebouwen in verband worden gebracht. Twee van de gecoupeerde kuilen, resp. sp11 (doorsneden door de kelder) en sp12, waren op zijn minst deels uitgegraven in de kalkzandsteen (Fig. 11).

Tenslotte werden nog drie recente verstoringen geregistreerd: tweemaal wordt de werkput doorkruist door een nutsleiding (resp. NO-ZW en O-W), de derde verstoring is te wijten aan een kraanbaksondering in de noordhoek van de werkput.

8.2.2 Steenbouw

De steenbouwsporen behoren tot twee structuren, respectievelijk in de noordhoek en bij de zuidrand van de werkput: in het eerste geval gaat het om een overwelfde kelder/citerne, in het andere een bijgebouw van het kasteel. Spoor 10 (zie tabel 1) hoort ook thuis in deze categorie: het deel ervan in de werkput is echter te klein – en bovendien verstoord – om een interpretatie toe te laten. Het blijft hier dan ook verder buiten beschouwing.

Fig. 12: de kelder vanuit het zuidoosten; foto D. Pauwels.

De kelder/citerne (Fig. 10 en 12) is vierhoekig, meet 4,7-5 m x min. 3,6 m en is in een onverzorgd metselwerk met kleine brokken Diegemse steen opgetrokken. Bij de zuidwesthoek van het gewelf is een vierkante opening, opgemetseld in baksteen en afgesloten met een deksel in hardsteen. Voor zover zichtbaar was de binnenkant van de kelder bepleisterd. Parallel met de zuidmuur loopt de kelderinsteek, 20-40 cm breed.

De funderingen bij de zuidrand van de werkput bestaan uit 5 segmenten (Fig. 10 en 13) die alle deel uitmaken van één gebouw. Alle segmenten zijn opgebouwd met onregelmatig gekapte blokken Diegemse steen. Twee verschillende mortels zijn herkenbaar.

- segment 1 doorkruist de werkput in NO-ZW richting, is 12 m lang en 90 cm breed, opgetrokken in Diegemse steenblokken gezet in een vrij losse, gele mortel (over de zichtbare hoogte); een deel van het

Fig. 13: de funderingen, met de verticale bouwnaad in de conciërgerie (ter hoogte van het houten palet en het muuranker), in de lijn van fundering 1. (Foto Dirk Pauwels)

- zuidparament is over een afstand, overeenkomend in lengte met fundering 4, afgewerkt met een harde grijswitte bepleistering; het segment maakt tegen de westelijke werkputrand een rechte hoek met
- segment 2: in dezelfde bouwsteen en mortel, NW-Z, 5,2 m lang en 70-80 cm breed. Beide segmenten zijn in verband opgetrokken;
- segment 3: in Diegemse steenblokken gezet in een harde grijswitte mortel (over de zichtbare hoogte); het segment loopt op 3,2 m afstand parallel met segment 2; het is 5,2 m lang en 60 cm breed en koud gezet tegen segment 1; er is ook een duidelijke bouwnaad met segment 4, dat haaks erop staat; de bouwnaad is enkel zichtbaar aan de 'buitenzijde' van de hoek, de binnenzijde is bepleisterd met een harde grijswitte mortel;
- segment 4: in Diegemse steenblokken in een harde grijswitte mortel (over de zichtbare hoogte; NO-ZW (parallel met en op 5,2 m van segment 1), het is 3,3 m lang en 60 cm breed; een bouwnaad met segment 3 en onvolledige aansluiting op segment 5; de binnenzijde is bepleisterd met een harde grijswitte mortel;
- segment 5: Diegemse steenblokken in een harde grijswitte mortel (over de zichtbare hoogte; NW-ZO (parallel met en op 2,6 m van segment 3); 4,6 m lang en 50-60 cm breed, koud gezet tegen segment 4 en niet aansluitend over de volledige muurdikte van dit segment; de binnenzijde is bepleisterd met harde grijswitte mortel; tussen segment 5 en segment 1 is een opening van 80 cm breed, afgeboord met blokken Diegemse steen.

De segmenten maken duidelijk deel uit van één constructie waarin minstens twee ruimtes te onderscheiden zijn: ruimte A wordt afgebakend door funderingen 1-2-3 en meet binnenwerks 5,2 x 3,2 m; ruimte B is omschreven door funderingen 1-3-4 & 5, meet 5,5 x 2,6 m binnenwerks en is omwille van de bepleisterde binnenparamenten waarschijnlijk als een kelder te interpreteren.

De muurverbanden, -dimensies en verschillen in mortel wijzen op latere verbouwingen of op zijn minst aanpassingen van het initiële bouwplan tijdens de constructiefase. Fundering 1 en 2 zijn in verband

opgetrokken en dragen de buitenmuren van een zuidoost-noordwestelijk georiënteerd gebouw. Deze fundering/muur loopt verder buiten de oostrand van de werkput, en waarschijnlijk ook voorbij de gevel van de conciërgerie (zie verder): in het verlengde van fundering 1 is in de voorgevel van dit gebouw een duidelijke bouwnaad zichtbaar. De gevel ten noorden van deze lijn wordt gekenmerkt door een regelmatig metselwerk in blokken Diegemse steen en is voorzien van muurankers (en jaarankers: 1880; hetzelfde regelmatige metselwerk kenmerkt ook de jongere, noordelijke aanbouw aan de conciërgerie, die d.m.v. jaarankers wordt gedateerd in 1894); ten zuiden van de lijn is het metselwerk veel onregelmatiger en zonder muurankers.

9 Interpretatie en synthese

De grondsporen, voor zover niet te koppelen aan (ver)bouw- of afbraakactiviteiten van al dan niet nog bestaande bijgebouwen (zie de bouwceramiek in sporen 2 en 3), kaders waarschijnlijk in de neerhofactiviteiten bij het kasteel (cf. het dierlijk bot in sporen 11 en 12). Bij gebrek aan diagnostisch vondstmateriaal kan geen datering worden voorgesteld.

De funderingen in de zuidelijke zone van de werkput zijn te interpreteren als de restanten van de afgebroken, noordoost-zuidwestelijk georiënteerde vleugel van het neerhof van het kasteel. Een overlay van

Fig. 14: overlay van het sporenplan (funderingen en kelder/citerne in geel), de huidige kadaasterkaart (gearceerde gebouwen) en de primitieve kadaasterkaart van 1812 van Bastendorff

de archeologische sporen en de primitieve kadaasterkaart van Bastendorff van 1812 maakt dit duidelijk (Fig. 14).

Deze vaststelling wordt ook ondersteund door de verticale bouwnaad in de gevel van de conciërgerie, precies in de lijn van fundering 1. Behalve de bouwnaad wijst ook het verschil in metselwerk op een verbouwing van dit laatsvernoemde gebouw. Het eerder onafgewerkte, onregelmatige metselwerk ten zuiden van de naad lijkt een oude fase te vertegenwoordigen van het gebouw dat later, volgens de muurankers resp. in 1880 en 1894, met een regelmatiger, verzorgder metselwerk in noordelijke richting werd verlengd. Segment 4 vertegenwoordigt de rooilijn van het verdwenen gebouw, die nu nog bewaard is in de zuidgevel van de conciërgerie. Het grondplan van het gebouw bedraagt dan 21,60 m x 6,70 m.

Het gedeeltelijk opgegraven gebouw vormde, als pendant van het poortgebouw, de noordelijke begrenzing van een open ruimte tussen het kasteel aan de westzijde en de Gillijnstraat aan de oostzijde. Een datering op basis van het archeologisch onderzoek is niet mogelijk: stratigrafisch gezien is de constructie jonger dan de grote kuil, maar de vulling hiervan kan niet worden gedateerd. Een mogelijke *terminus ante quem* voor de aanleg van het gebouw biedt de kaart van Ferraris (1771-1775), die ongeveer op de locatie van de werkput een klein, rechthoekig gebouwtje afbeeldt met dezelfde oriëntatie als het poortgebouw van 1767. In ieder geval bestond het gebouw in 1812, de datum van Bastendorffs kaart. Een kadastrale opmetingsschets van 1850 biedt ons een *terminus ante quem* voor de afbraak van de neerhofgebouwen. Die afbraak kan misschien nog vroeger, rond 1838, worden gedateerd, als wij die afbraakwerken koppelen aan de verwerving van het kasteel in dat jaar door de toenmalige eigenaar van het neerhof. Het geregistreerde gebouw kan dus worden gedateerd in de periode tussen 1775 (of misschien 1812) en 1850, als graaf O'Kelly de neerhofgebouwen laat neerhalen. In het laatste kwart van de 19de eeuw laat de nieuwe eigenaar dan nieuwe bijgebouwen opgetrokken.

Over de kelder/citerne kan weinig worden gezegd. Uit de overlay met de kadaasterkaart van Bastendorff blijkt dat hij ongeveer onder de noordvleugel van de neerhofgebouwen ligt (Fig. 14), maar niets laat toe een

gelijktijdigheid tussen gebouw en kelder te substantiëren. Bovendien is duidelijk gebleken dat er in de noordelijke zone van de werkput geen enkel spoor van dit gebouw aanwezig was. Het is misschien noordelijker te zoeken, hoewel wij de gegevens in werkput 2 van het archeologisch vooronderzoek door Condor, 7 m ten noorden van de huidige conciërgerie, dit tegenspreken (Deville 2007). Misschien moeten wij eerder een relatie tussen de kelder en de conciërgerie overwegen.

10 Conclusie

Het preventieve onderzoek realiseerde in een korte tijdspanne de archeologische documentatie van één van de neerhofgebouwen van het kasteel van Boetfort vooraleer de resten definitief verloren gingen. De biografie van het kasteel en domein was tot nog toe uitsluitend gereconstrueerd op basis van archief-, iconografische en cartografische bronnen. Dit betekent concreet dat er nauwelijks gegevens beschikbaar zijn voor de toestand vóór 1594, wanneer de Madoetsfase aanbreekt. We leren enkel dat het kasteel er vervallen bijlag. De eerste afbeelding, van ongeveer 60 jaar later, presenteert ons een schematische weergave van een waterslot na de Madoetsrestauratie. In de volgende eeuwen kunnen wij in de bronnen de bouw- en afbraakwerken aan het kasteel en op het domein in grote lijnen volgen. Het preventief onderzoek, voor zover bekend de eerste maal dat het bodemarchief in een grotere onderzoekszone op het domein werd blootgelegd, kon een neerhofgebouw uit de recentere, 18de-19de eeuwse geschiedenis van het domein documenteren. Dit gebouw bestond waarschijnlijk al in het derde kwart van de 18de eeuw en werd misschien tegelijk met het poortgebouw in 1767 opgetrokken, hoewel concrete argumenten hiervoor ontbreken. Het opgegraven gebouw lijkt identificeerbaar met de kleine, vierhoekige constructie die op Ferraris' kaart is afgebeeld. Plaatsgebrek vanwege de slotgracht is alvast geen hinderpaal voor een dergelijke interpretatie want de muurfunderingen kunnen mooi ingepast worden tussen de (schematisch afgebeelde) gracht en de domeinmuur aan de Gillijnstraat. Ook het feit dat het gebouw op de kaart veel geblokt van vorm is dan de opgegraven resten, is geen tegenargument: een gelijkaardige afwijking tussen realiteit en voorstelling vinden wij ook terug in het poortgebouw, dat veel korter is voorgesteld dan het in werkelijkheid is.

11 Deponering onderzoeksarchief

Conform de bepalingen opgenomen in de opgravingsvergunning wordt het opgravingsarchief door het VIOE bewaard en ter beschikking gehouden.

12 Bibliografie

COSYN 1924

Cosyn A., *Autour du Saventerloo*, in *Bulletin Officiel du Touring Club de Belgique*, 30, 5, 1924, 103-104.

DE MAEGD & VAN AERSCHOT 1977:

De Maegd Ch. & S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 2n: Vlaams-Brabant. Halle-Vilvoorde*, Gent, 391-393.

DENEFF *et al.* 2008:

Deneef R., G. Paesmans & J. Wijnant, *Steenokkerzeel (Melsbroek): Boetfort kasteel*, in: Deneef R. (ed), *Historische tuinen en parken van Vlaanderen. Inventaris Vlaams-Brabant. Ten noordoosten van Brussel (Kampenhout, Kraainem, Machelen, Steenokkerzeel, Vilvoorde, Wezembeek-Oppem, Zaventem, Zemst)*, Brussel, 69-72.

DEVILLE 2007:

Deville T., *Proefputtenonderzoek Kasteel van Boetfort, Melsbroek (gem. Steenokkerzeel)*, (Condor Rapporten 1), Martenslinde.

DREESEN *et al.* 2003²:

Dreesen M., M. Duser & F. Doperé, *Atlas Natuursteen in Limburgse Monumenten. Geologie, beschrijving, herkomst en gebruik*, Genk, 119-122.

LAUWERS 1983:

Lauwers J., *Melsbroek waar de melde bloeit in 't broek*, Tielt, 1983.

SEVENANT *et al.* 2002:

Sevenant M., J. Menschaert, M. Couvreur, A. Ronse, M. Heyn, J. Janssen, M. Antrop, M. Geypens, M. Hermy & G. De Blust, *Ecodistricten. Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen*, deelrapporten I-III. Studieopdracht in het kader van actie 134 van het Vlaams Milieubeleidsplan 1997-2001. In opdracht van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Milieu, Natuur, Land- en Waterbeheer, 2002.

VAN ERMEN *et al.* 2000:

Van Ermen E., Vanhove L. & Van Lani S., *Het kaartboek van de abdij van Park*, 1665, Brussel, 212-213.

VERBESSELT 1972:

Verbesselt J., *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*, XII. *Tussen Zenne en Dijle* II, Pittem, 97-128.

WAUTERS 1969

Wauters A., *Histoire des environs de Bruxelles ou description historique des localités qui formaient autrefois l'Ammanie de cette ville*, III, Brussel (nieuwe uitgave), 111-123.

WYCKAERT 1990

Wyckaert J., *Melsbroek 1741-1768. Van de akten van de willige rechtspraak tot een kadastrale rekonstruktie. Een methodologische studie*, in: *De Brabantse Folklore en Geschiedenis*, 265, 1990, 41-65.

13   Bijlage 1 (CD-rom): foto's van de onderzochte sporen

